

A DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Dr. Harald D. Gröller

Klió és Kalliopé vonzásában
-
Robert Ascher *Schuhmeier*-regénye

Debreceni Egyetem
2008

1. Az értekezés célkitűzése

A dolgozat célja egy mára szinte teljesen elfeledett szerző, Robert Ascher (1883-1933) *Der Schuhmeier* című regényének az elemzése. Az értelmezés középpontjában a következő aspektusok állnak:

Egyfelől a történetírás, a történelemtudomány és a költészet elkülönítése, s az ebben rejlő ellentmondás képezi az elemzés tárgyát, azaz a disszertáció rövid áttekintést ad a történelmi tények és a fikcionalitás viszonyának történetéről. A kérdésfeltevés a tudományos történetírás és a művészi, költői tevékenység szigorú elválasztására, illetve a két területnek a történelmi regényben, és annak egy fajtájában, a történelmi-életrajzi regényben történő tudatos összemosására irányul. Ezzel összefüggésben vizsgáljuk azokat a nehézségeket is, amelyekbe Robert Ascher ütközött a regény megírásakor, s amelyeket a szövegben *expressis verbis* meg is említ.

Az elméleti részt követően az említett *Schuhmeier*-regény példáján elemezzük a már tárgyalt viszonyrendszert (történelem-irodalom) és számos más aspektust is. A vizsgálat előterében a szerző által felhasznált írásos és szóbeli források állnak, jobb rekonstruálhatóságuk és hozzárendelhetőségük miatt elsősorban az előbbieket. A regényben található kijelentések, információk közül a lehető legtöbbet a referencializálhatóság szempontjából is górcső alá vesszünk, ezzel érintve azokat a dokumentumokat is, amelyeket a szerző bár nem említ nyíltan, de alátámasztják kijelentéseit. Az elemzés folyamán arra a kérdésre is választ kapunk, hogy milyen módon és mi célból, milyen változtatásokkal használja a szerző a forrásokat. A fejezetet egy áttekintő táblázat zárja a regény referencializálható szövegrészeinek és a forrásoknak az összefüggéseiről valamint a regény szerkezeti felépítéséről.

A dolgozat következő fejezete a regényben szereplő, cselekvő személyek ábrázolásával, szerepével foglalkozik, valamint azzal, hogy kitalált vagy történelmi alapokon nyugvó figurákról van-e szó. Ez utóbbiakat összevetjük az előző fejezetben részletesen elemzett, regényen kívüli forrásokkal, s ezáltal, – ez a munka történelemtudományi hozadéka, pozitív „mellékhatása“ – számos új, egy későbbi életrajzi, történelmi szempontú publikációba is integrálható részletre is fény derül Franz Schuhmeier személyére vonatkozóan.

Az értekezés külön fejezetei foglalkoznak két olyan érdekes aspektussal, amelyek nem integrálhatóak a többi rész tematikus rendszerébe. A regény nyelvének jellegzetességeit, a német nyelv hangsúlyozottan osztrák illetve bécsi változatát az identitáskonstrukció

mozzanataként értelmezzük. Az „ausztriacizmusok” és a német nyelv más alkategóriáinak integrációjának vizsgálatakor inhomogenitásokat, a szerző által elkövetett hibákat is találunk. A második kitekintő fejezet pedig a szövegben releváns implicit kódolások, bizonyos állathasonlatok feltárását végzi el.

A disszertációnak külön fejezete foglalkozik a *Schuhmeier*-regény keletkezési kontextusával. Robert Ascher rövid életrajzát nem csupán jelen értekezés tartalmazza: az Ascher személyére irányuló kutatás eredményeit a Wikipedia internetes enciklopédiában szélesebb nyilvánosság elé is tártuk, hiszen ezek az információk egyébként feledésbe merültek. A fejezet a továbbiakban a szerző személyes környezetének és motivációjának az adott kor és az érintett régió történelmi helyzetével valamint az Ascher által favorizált párt politikai céljaival való összehasonlítására vállalkozik; a regény szempontjából fontos információkhoz juthatunk ezen összefonódások feltárásával.

A következő fejezet Ascher szóban forgó műve és a főszereplő, Franz Schuhmeier történelmi mintájának hosszú távú hatásával (vagy hatástalanságával) foglalkozik. A vizsgálat előterében a Franz Schuhmeierre való emlékezés és a regény (áttekinthető) fogadtatástörténete áll.

A kutatási projekt megvalósult céljaihoz tartozik a mai olvasóközönség számára nem, vagy csak nehezen hozzáférhető regény szövegének digitalizálása, és a Projekt Gutenberg online-adatbázisában való közzététele is.

2. A kutatás módszerei

A disszertáció elsődleges célja Robert Ascher *Der Schuhmeier* című regényének fiktív és referencializálható szövegrészeinek értelmezése, így a kutatás első lépését a teljes szövegtörzs ebből a szempontból történő vizsgálata jelentette. Közel 400 olyan szövegrészt elemeztünk, amelyeket a szerző gyaníthatóan történelmi szövegekből „kölcsonzott”. Ennek a sejtésnek többek között személynevek, konkrét adatok jelenléte szolgált alapjául. Miután elkülönítettük az érintett szövegrészeket az egyértelműen Ascher által kitalált passzusoktól, referencializáltuk őket különféle források, dokumentumok alapján. Először is az Ascher szerzői kommentárjában expliciten megnevezett forrásokat vizsgáltuk. Megjegyzendő, hogy a regény ezen írásos forrásainak (Hugo Burghauser/August Schuhmeier, Ludwig Brügel, Heinrich Penn) beszerzése jelentős idő- és anyagi ráfordítást igényelt. Miután a referencia anyagát összeállítottuk, még mindig jelentős hiányokat kellett pótolni: ilyen a Munkásmozgalom Történetének Egyesülete (Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung) archívumának Ascher által még anno 1933-ban felhasznált, de az 1934-es polgárháború és a nemzetiszocializmus alatt részben megsemmisült állománya illetve Franz Schuhmeier sajnálatos módon eltűnt hagyatéka. A hiányzó forrásokat részben, a később bemutatásra kerülő „kerülőúton” azonban mégis sikerült pótolni. Nagyobb problémákba az Ascher által megadott szóbeli források rekonstruálásakor ütköztünk. Szerencsés módon rendelkezésünkre állt Franz Schuhmeier politikai utódjának, az Ascher által fő forrásként megjelölt Albert Severnek az 1957-es *Önéletrajza*. Az ebben az összefüggésben megemlített további személyektől – „Philipp Müllner járási tanácsostól, aki a Franz Schuhmeierre vonatkozó személyes emlékeinek gazdag kincséből merített, Johann Suchanektól, Oskar Sternglastól, és még sok mindenki mástól”¹ származó információkat sajnos nem tudtuk rekonstruálni.

A már említett „kerülőút”, amelyet az expliciten megadott referenciaforrások hiányosságai tettek szükségessé, abból állt, hogy megpróbáltuk a regény megfelelő szövegrészeit más történelmi forrásokból rekonstruálni. Felhasználtunk különféle jegyzőkönyveket (szociáldemokrata pártgyűlések, a bécsi községi tanács, az alsó-ausztriai országgyűlés, a Birodalmi Tanácsban képviselt minden királyság és ország képviselői házának, a delegációk jegyzőkönyveit), kortárs nyomtatványokat (többek között magát Schuhmeierét) és újságokat (pl. *Arbeiter-Zeitung*, *Volkstribüne*), a Munkásmozgalom Történetének Egyesületének

¹ Ascher, Robert: *Der Schuhmeier*. Roman. Wien: Freiheit (1933), S. 9.

(Vereins für Geschichte der Arbeiterbewegung) még meglévő archívumi anyagait, illetve az Osztrák Állami Archívum, a Bécsi Városi és Országos Archívum anyagait, stb.

Ily módon a Schuhmeier-regény fiktív és referencializálható szövegrészeinek arányát igen nagymértékben sikerült meghatározni: a kiválasztott passzusok 90 százalékát tudtuk forrásokkal igazolni, vagy esetleg „hamisítványként” leleplezni. Így Ascher „forrásfelhasználási” módszerét is megvilágítottuk, és a regény néhány szereplőjéről is nyilvánvalóvá vált, hogy nincsen történelmi alapjuk és hogy mi is a tulajdonképpeni funkciójuk a szövegben. Bebizonyítottunk továbbá számos eltérést a történelmi Franz Schuhmeier és Ascher regényének főszereplője között.

A kutatás további eredményeként számos életrajzi és egyéb adatot is feltártunk a szerzőről és a történelmi Franz Schuhmeierről, valamint a rá való emlékezésről, illetve a regény keletkezési kontextusáról és fogadtatástörténetéről.

3. A kutatás eredményei

A disszertáció kutatási eredményeinek tekintetében, az értekezés összefoglalásaként megállapítható, hogy Ascher *Schuhmeier*-regényét a történelmi-életrajzi regény egy igen jellemző esetének tekinthetjük, többek között azért, mert a szöveg, de különösképpen a második könyv nagymértékben referencializálható, s ezt sikerült a különféle forrásoknak való megfeleltetés által bizonyítani. A vizsgálódás a historiográfia szempontjából is értékes, új információkat eredményezett, s ennek különösen azért nagy a jelentősége, mert Franz Schuhmeierről mint történelmi személyről igen kevés adat állt rendelkezésre. A dolgozat részletes, összefoglaló áttekintést nyújt Schuhmeier politikai tevékenységéről és a kutatás során felfedezett újdonságokról, például Schuhmeier vallási nézeteiről, vagy a házasságon kívüli kapcsolatáról, törvényen kívüli gyermekéről. Ily módon a Schuhmeierre való emlékezés egyes állomásait mai szempontból közel tökéletesen dokumentáltuk.

Reméljük továbbá, hogy sikeresen ábrázoltuk azokat az eszközöket is, amelyeket Ascher a regény főszereplőjének jellemezésekor és a szöveg politikai üzenetének (összetartás, Bildung) megfogalmazásakor használt. A kutatás egyik feltétlenül említésre méltó eredménye a dolgozat keretei között először publikált rövid Ascher-életrajz is, amely jelentősen hozzájárult a szöveg keletkezési hátterének feltárásához, s amely a könyv kiadási kontextusának figyelembevételével azt a tézist erősíti, miszerint a megbízásra készült szöveg.

Jelen értekezés és ennek előmunkálata, a *Schuhmeier*-regény digitalizálása talán ahhoz is hozzájárult, hogy a regény, amely szemben főszereplőjének történelmi mintájával eddig nem állt a figyelem középpontjában, szélesebb körben is ismertté, más tudományos vizsgálódások tárgyává is válhasson.

4. Publikációk az értekezés témájában

Harald D. Gröller: Die Grenzauflösung zwischen Dichtung und Historie dargestellt am Beispiel von Robert Aschers Roman *Der Schuhmeier* [A költészet és a történelem közti határ feloldódása Robert Ascher *Der Schuhmeier* című regényének példáján]. In: Begleitband zur Konferenz Germanistik ohne Grenzen. Oradea (megjelenés előtt)

Harald D. Gröller: „Mit Geschichte will man etwas!” – Der Entstehungskontext des *Schuhmeier*-Romans. [„A történelemmel akarunk valamit”. A *Schuhmeier*-regény keletkezési kontextusa]. In: TRANS. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften. No. 17/2007. (megjelenés előtt)

Harald D. Gröller: Klio und Kalliope im Dialog: Robert Aschers Roman *Der Schuhmeier*. [Klió és Kalliópé párbeszéde. Robert Ascher *Der Schuhmeier* című regényéről]. In: Begleitband zur Konferenz „Wissenschaften im Dialog“. Oradea, 2008. (megjelenés előtt)